

PATYČIŲ PREVENCIJOS IŠGRYNINTOJE GIMNAZIJOJE BRUOŽAI

Doc. dr. Romas Prakapas

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4710
Elektroninis paštas prakapas@mruni.eu

Jolanta Liubeckaitė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas 8 673 73 784
Elektroninis paštas jolantajon@gmail.com

*Pateikta 2013 m. sausio 24 d.
Parengta spausdinti 2013 m. kovo 5 d.*

Anotacija

Siekiant atskleisti patyčių prevencijos išgrynintoje gimnazijoje reiškinių, straipsnyje nagrinėjama problema – kaip organizuojama ir įgyvendinama patyčių prevencija išgrynintoje savivaldybės centro gimnazijos vyresniųjų klasių (15–19 m.) mokinių grupėje. Straipsnio tikslas yra atskleisti patyčių prevencijos išgrynintoje gimnazijoje būvį. Straipsnyje pristatomo tyrimo objektas yra patyčių prevencija išgrynintoje gimnazijoje. Straipsnis parengtas remiantis empirinio tyrimo, atlikto vienoje Lietuvos savivaldybės centro gimnazijoje, kuriame dalyvavo 320 mokinių ir 23 jų klasių auklėtojai. Mokinių

atrakai taikytas paprastosios atsitiktinės atrankos būdas, o klasių auklėtojos apklaustos visos. Anketinė apklausa organizuota pasitelkiant elektroninį gimnazijos dieną – kiekvienas tyrimo dalyvis per savo prisijungimą buvo nukreipiamas į anoniminę elektroninę anketą. Tyrimo duomenys apdoroti kompiuterine programa Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 17.0 for Windows. Anketinės apklausos duomenų apdorojimas grindžiamas kiekybinės analizės (aprašomosios ir inferencinės statistikos) metodais. Chi kvadrato (χ^2) testas taikytas skirtumo tarp atsakymų pasiskirstymų skirtingose respondentų grupėse statistiniam reikšmingumui įvertinti, nurodytas reikšmingumo (p) lygmuo.

Straipsnyje apžvelgiami teoriniai patyčių reiškinių metmenys (samprata, formos, priežastys, pasekmės) bei pristatoma patyčių prevencijos Lietuvoje būklė, praktika. Toliau nagrinėjama patyčių prevencijos išgrynintoje gimnazijoje raiška, pagrindiniai bruožai. Straipsnio pabaigoje formuluojamos empirinio tyrimo išvados (savivaldybės centro išgrynintoje gimnazijoje, į kurią atvyksta aplinkinių kaimų ir miestelių mokiniai, aktuali problema – patyčios viešajame ir mokykliniame transporte, kur nesaugiausiai jaučiasi žemesnių klasių gimnazistai; tai savo ruožtu susiję ir su pirmųjų klasių gimnazistų adaptacija, tapimu visateisiais bendruomenės nariais; pakankamai didelis patyčių toleravimas skatina mokinius savarankiškai spręsti kylančias problemas – ignoruojant patyčių vyksmą arba išmokstant patiems toleruoti šalia vykstančias patyčias; vykdant patyčių prevenciją mokiniams didžiausią įspūdį palieka tie renginiai, kurie organizuojami pasitelkiant netradicines ugdymo formas; dauguma nacionaliniu mastu vykdomų adaptuotų prevencinių programų orientuotos į mokyklas, kuriose vykdomos pradinio ir pagrindinio ugdymo programos, o tai savo ruožtu išgrynintoms gimnazijoms sukelia tam tikrų finansinių problemų, norint realizuoti modifikuotas jaunesniems mokiniams skirtas programas dėl tikslinės grupės nebuvimo), atkreipiant dėmesį į patyčių prevencijos specifiškumą, išryškėjusį tyrimo metu, būdingą išgrynintoms gimnazijoms.

Reikšminiai žodžiai: patyčios, patyčių prevencija, išgryninta gimnazija.

Įvadas

Patyčių tema aktuali šiuolaikinėje Lietuvoje. Apie patyčias plačiai diskutuoja visuomenė, jai daug dėmesio skiriama žiniasklaidoje – nuolat rašoma apie jaunų žmonių savižudybes, girtavimą, smurtą, įvairių prievartą. Kaip žinoma, patyčios pradėtos tyrinėti Švedijoje XX a. 7–8 dešimtmetyje. Pastaruoju metu atliekama daugybė tyrimų įvairiose pasaulio šalyse, daromi ir tarptautiniai tyrimai (pvz., „Health Behavior in School – Aged Children“). Lietuva nuo 1992 m. dalyvauja šioje programoje, kuri analizuoja ir patyčių problemą. Mūsų šalyje nuo 1994 m. kas ketverius metus atliekami lyginamieji tyrimai, kuriuose dalyvauja 5, 7 ir 9 klasių paaugliai. Lyginamieji tarptautinių tyrimų duomenys rodo, kad Lietuva pagal patyčių paplitimą pirmauja (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Rigby, Smith, 2011).

Nors patyčių reiškinyms yra pakankamai plačiai tyrinėjamas (Morris et al., 2006; Bauman, Del Rio, 2006; Olweus, 1993, 1999, 2004, 2008; Good et al., 2011; Johnson, 2012; Kennedy et al., 2012 ir kt.), tačiau Lietuvoje atliekamuose tyrimuose (Sruoga, Jakubkaitė, 2002; Povilaitis, 2007; Valeckienė, 2007; Barkauskaitė-Lukšienė, 2008; Bukšnytė, Kitrys, 2008; Širvinskienė, Žemaitienė, 2008; Kiguolytė, Valickas, 2008; Pocevičienė, Girdvainis, 2010; Gumuliauskienė ir kt., 2010; Jonynienė ir kt., 2011 ir kt.) dažniausiai analizuojamas pats patyčių reiškinyms, pristatomi tyrimai dažniausiai yra bendrojo pobūdžio (analizuojamos patyčių priežastys, pasekmės ir t. t.) ar bandoma atskleisti kai kuriuos specifinius reiškinio aspektus. Kiek atidžiau Lietuvoje pastaruoju metu tyrinėjama patyčių elektroninėje erdvėje problema (Valickienė-Pilkauskaitė ir kt., 2009; Valeckienė, 2011; Gedutienė ir kt., 2012 ir kt.). Taigi, nors moksliniais tyrimais iš esmės atsakyta į daugelį su patyčiomis ar jų prevencijos įgyvendinimu susijusių bendrųjų klausimų, tačiau žvelgiant į Lietuvos situaciją, ypač mokyklų tinklo pertvarkos kontekste, stokojama patyčių reiškinio tyrimų, orientuotų į gimnazistų elgesio raišką, patyčių prevencijos organizavimą ir įgyvendinimą teritoriniu ir specifiniu instituciniu aspektu.

Nagrinėjama **problema** – kaip organizuojama ir įgyvendinama patyčių prevencija išgrynintoje savivaldybės centro gimnazijos vyresniųjų klasių (15–19 m.) mokinių grupėje.

Tyrimo objektas – patyčių prevencija išgrynintoje gimnazijoje.

Tikslas – atskleisti patyčių prevencijos išgrynintoje gimnazijoje būvį.

Tyrimo organizavimas. Tyrimas, grindžiamas atvejo analizės strategija, atliktas 2011 m. gruodžio – 2012 m. vasario mėn. vienos Lietuvos savivaldybės centro išgrynintoje gimnazijoje (toliau tekste – gimnazijoje). Anoniminiu anketinės apklausos būdu apklausta 320 mokinių ir 23 klasių auklėtojos. Tyrimo instrumentas sukonstruotas remiantis teorinės medžiagos analize. Mokinių atrankai taikytas paprastosios atsitiktinės atrankos būdas ($N = 591$), o klasių auklėtojos apklaustos visos. Mokinių anketinė apklausa organizuota pasitelkiant elektroninį gimnazijos dienyną – kiekvienas tyrimo dalyvis per savo prisijungimą buvo nukreipiamas į anoniminę elektroninę anketą. Kvietimas mokiniams dalyvauti apklausoje buvo transliuojamas pasibaigus pamokoms per gimnazijos informacinius televizorius. Klasių auklėtojos apklaustos tiesiogiai, prašant užpildyti popierinį anketos variantą. Tyrimo duomenys apdorojami kompiuterine programa Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 17.0 for Windows. Anketinės apklausos duomenų apdorojimas grindžiamas kiekybinės analizės (aprašomosios ir inferencinės statistikos) metodais. Chi kvadrato (χ^2) testas taikytas skirtumo tarp atsakymų pasiskirstymų skirtingose respondentų grupėse statistiniam reikšmingumui įvertinti, nurodytas reikšmingumo (p) lygmuo.

Patyčių reiškinys

Tiksli patyčių samprata ir jų apibrėžimas skirtingų autorių darbuose įvairuoja. Verta pažymėti, kad patyčių samprata yra kultūriškai determinuotas reiškinys. Įvairios emocinio smurto formos yra žinomos įvairių laikotarpių ir įvairių regionų kultūrose. Pavyzdžiui, lietuvių tautosakoje, lietuvių pavardžių kilmės aiškinime ir literatū-

ros klasikų kūriniuose galima aptikti nemažai elementų, kurie šiais laikais vadinami patyčiomis. Anot R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės (2006), dėl nepakankamo apibrėžtumo patyčios kartais painiojamos su humoru. Kita vertus, patyčios nėra tas pats, ką vadiname konfliktais. Besityčiojantys asmenys, tiek patyčių iniciatorių, tiek jų aukų, tiek pedagogų manymu, siekia įvairiais išoriniais veiksmais demonstruoti agresyvius veiksmus, siekdami kitą asmenį įžeisti ar įskaudinti (Naylor et al., 2006), ypač, jeigu auka kuo nors išsiskiria (Langevin, Prasad, 2012). Vykstant konfliktui, nesmagiai jaučiasi abi konfliktuojančios pusės, abi pusės stengiasi išsiaiškinti santykius ir susitaikyti, nes neretai yra draugai ir vertina bendravimą. Konfliktas – natūrali ir neišvengiama bendravimo dalis, jo esmė – skirtingi tikslai, jų susikirtimas (Povilaitis ir kt., 2007).

„Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (2000) rašoma, kad „patyčios – 1. ko nors darymas tyčia, kieno apmaudui; 2. pasityčiojimas, pajuoka“. Žodyno aiškinimas nevisiškai tiksliai apibūdina reiškinį, kuris apimtų visą elgesio spektrą, būdingą tyčiojimuisi. Kaip sinonimas dar vartojamas terminas „priekabiavimas“. Lietuvių kalboje yra ir daugiau žodžių, apibūdinančių elgesį, kuriuo vaikai ar suaugusieji stengiasi įskaudinti kitą asmenį: niekinimas, pajuoka, pažeminimas, šaipymasis, kabinėjimasis, engimas, erzinimas, skriaudimas, ujimas, užgauliojimas, skaudinimas (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000). Atskiri žodžiai atskleidžia šiek tiek skirtingą šio reiškinio spektrą, tačiau toks sąvokų vartojimo nevienareikšmiškumas tik patvirtina problemos įvardijimo sudėtingumą.

Anot D. Olweus (1993), patyčios – sąmoningas, neišprovokuotas, nuolatinis vieno asmens ar grupės fizinis ar žodinis kito asmens užgauliojimas, siekiant jį įskaudinti, pažeminti. K. Rigby ir P. Smith (2011) patyčias apibrėžia kaip sistemingą piktnaudžiavimą nuolatine ir pasikartojančia galia – dominavimu, kai siekiama gąsdinti, manipuliuoti ir užgauti kitą asmenį, bei skiria tris jų tipus: šiurkštūs fiziniai poelgiai (sudavimas kumščiu, stumdymas, mušimas, pinigų, daiktų atėmimas ir kt.); užgauliojimai (žodinės patyčios, susijusios su negalia, tautybe, išvaizda, socialine bei kultūrine aplinka ir kt.); socialinis atskyrimas (izoliavimas nuo grupės, šmeižtas, apkaltos ir kt.).

Mokslinėje literatūroje (Olweus, 1993, 2008; Smith et al., 2008; Carrera et al., 2011 ir kt.) pažymima, kad patyčioms būdinga nuolat pasikartojantis elgesys, tyčinis žalos darymas siekiant suteikti kitam žmogui fizinį ar emocinį skausmą. Be to, asmuo, iš kurio tyčiojama, negali pats apsiginti, nes patyčių iniciatorius turi ryškią valdžios, fizinę, psichologinę, socialinę persvarą. Išskirdami atskiras patyčių formas mokslininkai (Pellegrini, Long, 2002; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Bauman, Del Rio, 2006; Valeckienė, 2007) identifikuoja atskirus modelius, t. y. kaip patyčių metu elgiama, ir išskiria žodines bei rašytines (prasivardžiavimai, gąsdinimai, replikos, įžeidžiantys komentarai, elektroninės žinutės, šmeižikiškos informacijos sklaidimas ir pan.); fizines (mušimas, spardymas, pargriovimas, stumdymas, rankos užlaužimas, plaukų pešiojimas, kandžiojimas, sprigtavimas, įgnybimas, daiktų ar drabužių gadinimas, nepagarbių gestų rodymas ir kt.) ir sudėtines (apimančios tiek žodinius, tiek rašytinius, tiek fizinius veiksmus) patyčias.

A. D. Pellegrini ir J. D. Long (2002) patyčių atsiradimą aiškina mokinių tarpusavio dominavimo ir konkuravimo teorija, mat paauglystės pradžioje stengiamasi įgauti tam tikrą statusą tarp bendraamžių, o tam dažnai pasitelkiamas agresyvus elgesys.

A. Giddens (2005) minimą reiškinį analizuoja iš socialinio konstruktyvizmo pozicijų, teigdamas, kad patyčios gali atsirasti tada, kai nėra aiškių taisyklių, reglamentuojančių elgesį konkrečiu socialinio gyvenimo atveju.

D. Olweus (2003) tyrimai rodo, kad patyčioms atsirasti įtakos turi suaugusiųjų (mokytojų, tėvų) požiūris į žeminantį elgesį, be to, labai svarbi ir bendraamžių reakcija: jei patyčių iniciatorius pajus pritarimą, jis tęs tokį elgesį, nes patyčios dažniausiai yra grupinis reiškinys, kuriam reikia žiūrovų. Vieni pirmųjų D. Olweus (1994) tyrimų atskleidė, kad tokio elgesio priežastys yra: vaiko pirmų trejų metų emocinių ryšių su tėvais (globėjais) nebuvimas; netinkamo elgesio toleravimas; neadekvatus vaikų auklėjimo stilius; psichoemocinio vystymosi netolygumai. Kai kurie autoriai atkreipia visuomenės dėmesį į dar vieną vis dažniau mokslinėje literatūroje skiriamą ir tyrinėjamą priežastį – smurto propagavimą žiniasklaidoje (Thompson ir kt., 2002).

Daugelis tyrimų (Olweus, 1993, 1999, 2004, 2008; Žemaitienė, Zaborskis, 2004; Smokowski, Kopasz, 2005; Robichaud, 2007; Smith et al., 2008; Good et al., 2011; Kennedy et al., 2012; Langevin, Prasad, 2012; Polanin et al., 2012 ir kt.) rodo, kad patyčios aukoms sukelia ne tik trumpalaikių, bet ir ilgalaikių pasekmių. Dėl patyčių galimi ilgalaikiai emociniai, akademiniai ir elgesio padariniai. Vaikai, išgyvenantys patyčias, jaučiasi nesaugūs, vieniši, liūdni, nerimastingi. Baimė, nuolatinė įtampa gali sukelti depresiją, nerimo sutrikimus ir kitaip pažeisti psichinę sveikatą. Patyčios gali sukelti priešišumą mokyklai, nenorą lankyti pamokas, negebėjimą susikaupti ir mokytis. Vaikai, nuolat patiriantys patyčias, praranda savigarbą, nepasitiki savimi, prasciau save vertina. Jiems būdingas išmoktas bejėgiškumas. Sukaupta nemažai įrodymų, kad vaikystėje ir paauglystėje patiriamas emocinis smurtas didina savižudybės riziką. Patyčių aukos išgyvena nusivylimą gyvenimu, joms sunku bendrauti su bendraamžiais ir suaugusiais. Be to, patiriant patyčias, gali kilti įvairių somatinių negalavimų. Dėl patyčių išgyventas lėtinis stresas lemia imuninės sistemos susilpnėjimą ir padidėjusį jautrumą įvairioms infekcinėms ligoms. Patyčių aukos turi miego, apetito sutrikimų, skundžiasi galvos, pilvo skausmais, pykinimu, gali šlapintis į lovą.

Pažymėtina ir tai, kad patyčios neigiamai veikia ir skriaudėjus. Jie susiduria su bendraamžių atstūmimu, turi mokymosi sunkumų, gali tapti socialinių bei teisinių institucijų klientais. Vyresniame amžiuje patyčios gali peraugti į kriminalinį elgesį. Taip pat tyrimais nustatytas ryšys tarp patyčių ir alkoholio, tabako bei kitų psichotropinių medžiagų vartojimo (Morris et al., 2006; Schnohr, Niclasen, 2006; Robichaud, 2007).

Patyčių prevencija Lietuvoje

Nacionaliniu lygmeniu Lietuvoje įvairios prevencinės programos kuriamos ir įgyvendinamos nuo 1996 m. Visų tokių programų siekis – mažinti netinkamo elgesio apraiškas, riziką, siekiant užkirsti kelią netinkamo elgesio pasireiškimui. Prevencinėse programose, orientuotose į mokinius ir ugdymo institucijas, anot V. Sruogos ir B. Jakubkaitės (2002), dažniausia siekiama suteikti mokiniams žinių apie įvairias smurto formas; ugdyti saugios elgsenos įgūdžius; stiprinti vaikų pasitikėjimą savimi ir savigarbą; skatinti sveiką gyvensen-

ną; ugdyti toleranciją; skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą ne tik su bendraamžiais, bet ir su suaugusiais; mokyti suvokti atsakomybę ir jos ribas; ugdyti savitvardą; suteikti paramą, atitinkančią vaikų amžiaus tarpsnį; skatinti įgytas žinias taikyti gyvenime. Aki-vaizdu, kad prevencinių programų kūrimas bei adaptavimas yra naudingas. Tai liudija ir J. Polanin, D. L. Espelage ir T. D. Pigott (2012) atliktas tyrimas, skirtas atskleisti patyčių prevencijos mokyklose veiksmingumą, kurio rezultatai rodo, kad prevencinių programų taikymas mokyklose skirtingose amžiaus grupėse yra veiksmingas.

Nagrinėjant Lietuvos patirtį, pastebima, kad nacionaliniu mastu organizuojant prevencinę veiklą, pirmiausia rengiami teisės aktai, inicijuojamos ar adaptuojamos prevencinės programos. Nuo 2008 m. 29 Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose pradėta diegti D. Olweus kompleksinė patyčių prevencijos programa. Šalia jos Lietuvoje įgyvendinamos ir kitos sertifikuotos ir adaptuotos programos, orientuotos į atskirų amžiaus grupių vaikus. Pavyzdžiui, ikimokyklinio ugdymo įstaigose įgyvendinama „Zipio draugų“, pradinėse mokyklose – „Antro žingsnio“, pagrindinėje mokykloje – „Paauglystės kryžkelės“ ir kt. programos, skirtos ugdyti vaikų savimone, savitvardą, gebėjimą priimti atsakingus sprendimus. Be to, nuo 2011 m. mokyklose Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu „Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2011, Nr.45-2121) veikia Vaiko gerovės komisijos, kurios organizuoja ir koordinuoja prevencinį darbą, švietimo pagalbos teikimą, saugios ir palankios vaiko ugdymui aplinkos kūrimą bei kitas su vaiko gerove susijusias funkcijas.

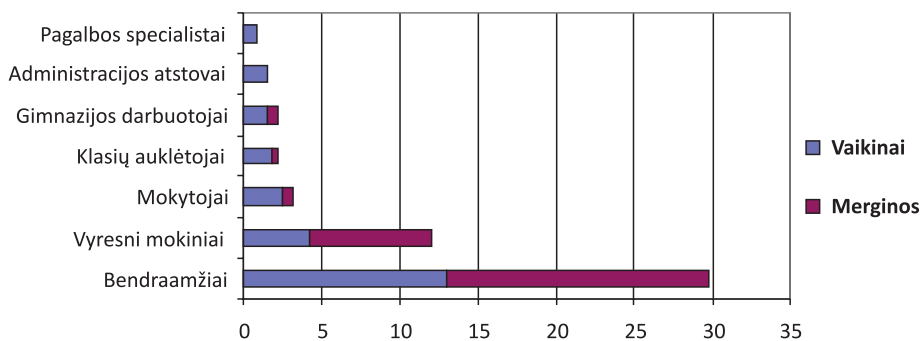
Šalia minėtų prevencinių programų įgyvendinimo Lietuvoje paminėtina tai, kad nuo 1997 m. veikia nevyriausybinė organizacija „Vaikų linija“ – tarnyba, teikianti pagalbą vaikams ir paaugliams telefonu, internetu. Bendradarbiaudama su kitomis nevyriausybinėmis ir verslo organizacijomis įgyvendino ne vieną tarptautinį ar nacionalinį projektą („Kuriant mokyklas be patyčių“, „Draugystė be sienų“, „Rask laiko pasirūpinti“ ir kt.), kurio rezultatas – įvairi mokomoji medžiaga ugdymo institucijoms („Nekentėk tyloje“, „Patyčios: atpažink, išvenk, sustabdyk“ ir kt.) ar pagalbos vaikams ir jų tėvams centrai („Be patyčių“ ir pan.).

Patyčių prevencijos išgrynintoje gimnazijoje būvis

Nagrinėjant patyčių prevencijos raišką gimnazijoje, pastebėta, kad dauguma (66,1 proc.) mokinių gimnazijoje jaučiasi saugūs. Intensyviausiai patyčias tiek žodines (apkalbinėjimai, pravardžiavimai, erzinimai ir pan.), tiek fizines (stumdymai, spardymai, spjaudymai ir pan.) patiria vaikinai. Pavyzdžiui, per paskutinę savaitę kelis kartus patyčias patyrė 3,2 proc. vaikinų ir 2,9 proc. merginų, o per paskutinį mėnesį – 3,8 proc. vaikinų ir 1,6 proc. merginų. Ypač ryškūs fizinio priekabiavimo atvejai lyginant vaikus ir merginas ($\chi^2 = 12,093$, $p < 0,01$). Merginoms būdingesni gąsdinimai, asmeninių daiktų slėpimai ar gadinimai.

Labiausiai nesaugūs gimnazistai mokykliniame ir viešajame transporte (6,5 proc.) ir gimnazijos kieme (4,1 proc.). Patyčios transporte gana specifinis reiškinys, išryškėjęs

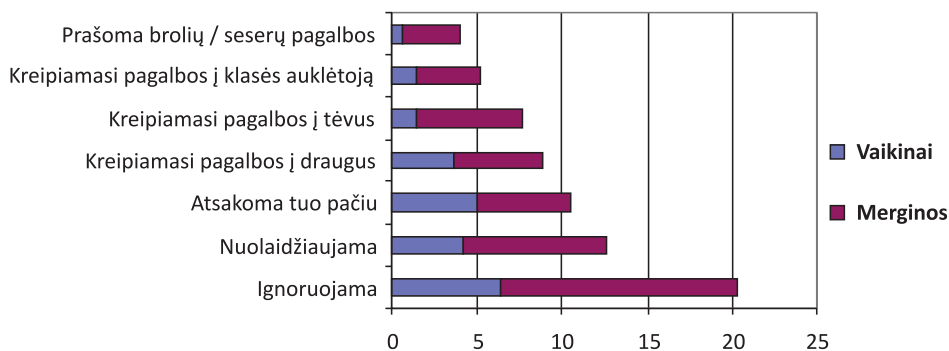
konkreto atvejo analizės metu, kai dauguma gimnazijos mokinių į ugdymo instituciją atvyksta mokykliniu ar viešuoju transportu. Tikėtina, kad ši problema gali būti aktuali ir kitoms išgrynintoms ugdymo institucijoms, į kurias dalis (arba dauguma) mokinių vyksta mokykliniu ar viešuoju savivaldybės transportu. Tyrimo duomenys rodo, kad patyčios viešajame transporte vienodai aktualios tiek vaikinams (3,1 proc.), tiek merginoms (3,4 proc.), tiriamuoju atveju šiek tiek aktualesnės žemesnių klasių mokiniams ($\chi^2 = 31,527$, $p < 0,001$). Tai iš dalies rodo aplinkinių patyčių toleravimą, kuris turi įtakos ir mokymosi kokybei. 15,2 proc. gimnazistų pažymėjo, jog dėl galimų patyčių neidavo į atskiras pamokas ar nevykdavo iš namų (11,1 proc.) į gimnaziją apskritai. Be to, svarbu pažymėti ir tai, kad iš mokinių tyčiojasi (žr. 1 pav.) ne tik jų bendraamžiai ar vyresnių klasių mokiniai, bet ir suaugusieji (mokytojai, gimnazijos vadovai, specialistai (socialinis pedagogas, specialusis pedagogas, psichologas) atsakingi už pagalbos teikimą mokiniams).

1 pav. Patyčių iniciatoriai (gimnazistų nuomonė, proc.)

Fig. 1. Initiator of the bullying (students opinion, pc).

Tyrimo duomenys rodo, kad suaugusiųjų patyčias dažniausiai pastebi ir įvardina kaip patyčias vyriausieji gimnazijos mokiniai – ketvirtokai. Savaiame suprantama, kyla klausimas – o kaip į patyčias reaguoja patys gimnazistai (žr. 2 pav.).

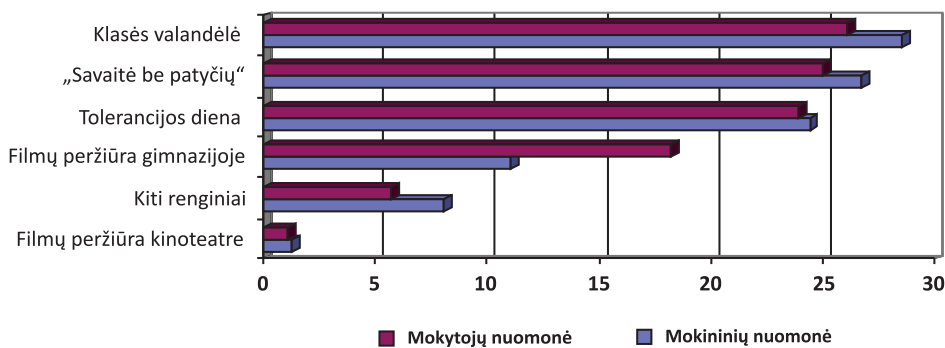

2 pav. Gimnazistų reakcija į patyčias (proc.)

Fig. 2. Gymnasium response to bullying (pc).

Tyrimo duomenys rodo, kad patyčias savo atžvilgiu labiau linkusios ignoruoti, išoriškai demonstruodamos, kad nieko neatsitiko, merginos nei vaikinai ($\chi^2 = 9,018$, $p < 0,03$). Analogiška situacija ir su bandymu ieškoti pagalbos, išskyrus siekį „atkeršyti“. Vaikinių didesnę dalis, lyginant su merginomis, linkusi patyčių iniciatoriui atsilyginti tuo pačiu ($\chi^2 = 7,924$, $p < 0,05$). Svarbu paminėti tai, kad nors gimnazistai ir bandė ieškoti pagalbos, patyrę priekabiavimą, tačiau 21,5 proc. apklausos dalyvių teigia, kad jokios pagalbos nesulaukė, o tais atvejais, kai buvo teikiama pagalba, ji buvo orientuota į individualius pokalbius su auka (7,7 proc.), bet ne su patyčių iniciatoriais (į juos prevencinė veikla nukreipta tik 3,1 proc.).

Tyrimo metu išaiškėjo, kad gimnazijoje svarbiausiais asmenimis vykdant patyčių prevenciją mokiniai laiko socialinį pedagogą (20 proc.), klasės auklėtoją (18,9 proc.) ir mokytoją dalykininką (17,4 proc.). Kitų suaugusiųjų, dirbančių gimnazijoje (direktorius, pavaduotojas, psichologas, specialusis pedagogas, gimnazijos darbuotojas, sveikatos priežiūros specialistas), vaidmuo prevencinėje veikloje yra nežymus. Ryškiausiai prevencinę veiklą pastebi pirmų klasių gimnazistai ($\chi^2 = 8,793$, $p < 0,03$), o prevenciniuose renginiuose nuolat dalyvauja 73,8 proc. (dauguma – 54,1 proc., merginų ir 24 proc. ketvirtų klasių gimnazistų) apklausoje dalyvavusiųjų ($\chi^2 = 42,965$, $p < 0,005$). Įdomu tai, kad nors ir daugiausia pirmokų ryškiausiai pastebi prevencinę veiklą gimnazijoje, tačiau jie patys rečiausiai (12,8 proc.) dalyvauja prevenciniuose renginiuose. Galimas susidariusios situacijos paaiškinimas aptinkamas klasių auklėtojų apklausos rezultatuose – ketvirtokai geriausiai žino, „nes jie gimnazijoje mokosi ketvirtus metus“, o pirmokai – „ugdymo įstaigoje besimokantys pirmus metus“.

3 pav. Dalyvavimas patyčių prevencijos renginiuose (proc.)

Fig. 3. Participation in bullying prevention activities (pc).

Populiariausiu (28,5 proc.) renginiu, siejamu su patyčių prevencija (žr. 3 pav.), gimnazistai įvardina tradicines klasės valandėles, tiesa, tai pažymi dažniausiai merginos (67 proc.). Kiti, tradiciniais tapę gimnazijos renginiai („Savaitė be patyčių“, Tolerancijos diena), skirti patyčių prevencijai, šiek tiek mažiau išskirti gimnazistų (atitinkamai 26,7 proc. ir 24,4 proc.), tačiau šiuos renginius kur kas dažniau fiksavo ir

vaikiniai ($\chi^2 = 31,010$, $p < 0,01$ bei $\chi^2 = 35,709$, $p < 0,01$). Kaip jau buvo minėta, tradiciniuose gimnazijos renginiuose aktyviausiai dalyvavo ketvirtokai (33 proc.). Įdomu tai, kad išsiskyrė mokytojų ir mokinių nuomonės apie filmų peržiūrą kaip patyčių prevencijos renginį. Tyrimo duomenys leidžia manyti, kad tokia situacija susiklosto dėl kelių priežasčių – gimnazistai nežino tikrųjų filmų peržiūros tikslų arba su jais neorganizuojami žiūrėtų filmų aptarimai.

Efektyvinant prevencinę veiklą, būtina atkreipti dėmesį į baigiamųjų klasių mokinių gana skeptišką vertinimą – akivaizdu, kad jie savo nuomonę išsako remdamiesi savo asmenine patirtimi, įgyta mokantis ketverius metus gimnazijoje. Tai iš dalies paaiškina ir išryškėjusią gana kuriozinę situaciją – nepaisant to, kad renginiuose daugiausia dalyvauja ketvirtokai, didžiausia jų dalis (39 proc.) yra įsitikinę, kad tokie renginiai nėra efektyvūs sprendžiant patyčių prevencijos problemas, tuo tarpu mažiausiai tuose renginiuose dalyvaujančių pirmokų didžioji dalis (36 proc.) mano, kad patyčių prevencijos renginiai mažina patyčias. Mokytojų nuomonė dar kita – beveik visos (N = 19) auklėtojos įsitikinusios, kad patyčių prevencijos renginiai, vykstantys gimnazijoje, yra veiksmingi, tik kelios (N = 3) mano, kad renginiai neturi įtakos reiškinio mažėjimui, arba nežino, ar renginiai mažina patyčias.

Šalia minėtų patyčių prevencijos renginių pedagogės išskyrė, jų nuomone, itin „aktualius“, „svarbius“ ir „ypač naudingus“ psichologės atliekamus pirmų klasių mokinių adaptacijos tyrimus ir jų analizes klasių valandėlių metu. Be to, klasių auklėtojos pažymėjo, kad patyčių prevencijai „didelės įtakos turi individualūs pokalbiai su mokiniais ir jų tėvais“, nors pasitaiko atvejų, kai „tėvai tokiems susitikimams neranda laiko“, per mažai domisi, kaip jų vaikams sekasi.

Apklaustos metu klasių auklėtojos pakankamai vieningai vardino svarbiausius, jų nuomone, darbus, kurie sukuria prielaidas sėkmingai kovoti su patyčiomis. Visų pirma, tai mokinių taisyklių aiškumas ir žinomumas. Gimnazijoje šis procesas formalizuojamas pirmosiomis kiekvienų mokslo metų dienomis – visi mokiniai pasirašo, kad susipažino su taisyklėmis. Kitas svarbus susitarimas gimnazijoje – elektroniniame dienynė ir gimnazijos skelbimų lentose nuolatos yra informacija apie gimnazijos, savivaldybės ir šalies specialistus (pavardės, telefonų numeriai, el. pašto adresai, adresai), kurie gali padėti įvairiose kritinėse situacijose. Be to, gimnazija prevenciniais ir saugumo tikslais yra įrengusi vaizdo stebėjimo kameras, vykdo griežtą lankytojų apskaitą ir t. t.

Klasių auklėtojų apklausos duomenų analizė leidžia identifikuoti ir galimas patyčių prevencijos organizavimo problemas bei mokinių apklausos duomenų analizėje išryškėjusius diskusinius klausimus. Pedagogės pažymi, kad ketvirtokų gimnazistų vaikinių gana skeptiškas („patyčios yra nesunaikinamas reiškinys“) požiūris į patyčių prevenciją. Kaip problema nurodoma ir vyresniųjų klasių mokinių laiko trūkumas, ypač pusmečių pabaigoje ir artėjant egzaminams. Gana svarbus trukdis ir finansavimo stoka. Tyrimo dalyvės akcentavo tai, kad dauguma nacionalinių programų finansuojamos projektiniu būdu toms institucijoms, kurios vykdo pradinio ir pagrindinio ugdymo programas, o gimnazijos, norėdamos dalyvauti tokiose programose, privalo skirti savo institucijos ar rėmėjų lėšas.

Išvados

Savivaldybės centro išgrynintoje gimnazijoje, į kurią atvyksta aplinkinių kaimų ir miestelių mokiniai, aktuali problema – patyčių mastas viešajame ir mokykliniame transpore. Tyrimo duomenys rodo, kad čia nesaugiausiai jaučiasi žemesnių klasių gimnazistai.

Gana didelis patyčių toleravimas skatina mokinius savarankiškai spręsti kylančias problemas – ignoruojant patyčių vyksmą arba išmokstant patiems toleruoti šalia vykstančias patyčias. Prie šios problemos aštrėjimo prisideda ir pedagogų savo veiklos refleksijos stoka bei bandymai imituoti prevencinę veiklą.

Išgrynintoms gimnazijoms ypatingai aktualus klausimas – pirmųjų klasių gimnazistų adaptavimasis prie naujos mokyklos, tapimas visateisiu bendruomenės nariu. Vykdamas patyčių prevenciją, mokiniams didžiausią įspūdį palieka tie renginiai, kurie organizuojami pasitelkiant netradicines ugdymo formas.

Tyrimas atskleidė išgrynintoms gimnazijoms aktualią problemą. Šiose gimnazijose vykdomos tik vidurinio ugdymo programos ir ugdomi jaunuoliai nuo 15 m., kuriems nėra parengtų ar adaptuotų specializuotų prevencinių programų. Dauguma nacionaliniu mastu vykdomų adaptuotų programų orientuotos į mokyklas, kuriose vykdomos pradinio ir pagrindinio ugdymo programos. Tai savo ruožtu išgrynintoms gimnazijoms sukelia tam tikrų finansinių problemų, norint realizuoti modifikuotas jaunesniems mokiniams skirtas programas dėl tikslinės grupės nebuvimo.

Literatūra

- Barkauskaitė-Lukšienė, Ž. Smurto raiška bendrojo lavinimo mokykloje. *Socialinis ugdymas*. 2008, 6(17): 67–83.
- Bauman, S.; Del Rio, A. Preservice Teacher's Responses to Bullying Scenarios Comparing Physical, Verbal, and Relational Bullying. *Journal of Educational Psychology*. 2006, 98: 219–231.
- Bukšnytė, L.; Kitrys, A. Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose. *Pedagogika*. 2008, 9: 60–65.
- Carrera, M.; DePalma, R.; Lameiras, M. Toward a More Comprehensive Understanding of Bullying in School Settings. *Educational Psychology Review*. 2011, 23(4): 479–499.
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Gedutienė, R.; Šimulionienė, R.; Čepienė, R.; Rugevičius, M. Patyčios elektroninėje erdvėje: jaunesniojo amžiaus paauglių patirtis. *Tiltai*. 2012, 58(1): 133–148.
- Giddens, A. *Sociologija*. Kaunas: UAB Poligrafija ir informatika, 2005.
- Good, C.; McIntosh, K.; Gietz, C. Integrating Bullying Prevention Into Schoolwide Positive Behavior Support. *Teaching Exceptional Children*. 2011, 44(1): 48–56.
- Gumuliauskienė, A. ir kt. Tyrimais grįstos smurto ir patyčių prevencijos galimybių paieškos. *Mokytojų ugdymas*. 2010, 14(1): 194–207.
- Johnson, K. Bullying Prevention. *American School & University*. 2012, 85(1): 34–37.
- Jonynienė, Ž.; Bartkutė, A.; Butvilas, T. Teisinis švietimas kaip prevencinė priemonė prieš patyčias mokyklose: mokinių ir mokytojų sampratos. *Socialinis darbas*. 2011, 10(2): 217–228.
- Karmaza, E. ir kt. Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2007.
- Kennedy, T.; Russom, A.; Kevorkian, M. Teacher And Administrator Perceptions Of Bullying

- In Schools. *International Journal Of Education Policy & Leadership*. 2012, 7(1-5): 1–12.
- Kiguolytė, R.; Valickas, G. Smurto rodymas Lietuvos televizijos laidoje. *Psichologija*. 2008, 37: 57–70.
- Langevin, M.; Prasad, N. A Stuttering Education and Bullying Awareness and Prevention Resource: A Feasibility Study. *Language, Speech, And Hearing Services In Schools*. 2012, 43(3): 344–358.
- Mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 45-2121.
- Morris, E. B. et al. Bullying and smoking: examining the relationships in Ontario adolescents. *The Journal of school health*. 2006, 76(9): 465–470.
- Naylor, P.; Cowie, H.; Cossin, F.; de Bettencourt, R.; Lemme, F. Teachers' and Pupils' Definitions of Bullying. *British Journal Of Educational Psychology*. 2006, 76(3): 553–576.
- Olweus, D. Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of school based intervention Program. *Journal of Child psychology and Psychiatry*. 1994, 35: 1171–1190.
- Olweus, D. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford and Cambridge: Backwell Publisher, 1993.
- Olweus, D. Patyčios mokykloje: faktai ir intervencija. *Modernūs požiūriai į patyčias ir smurto prevencija mokyklose*. Vilnius: Multiplex, 2008.
- Olweus, D. *The Nature of School Bullying*. London and New York, 1999.
- Pellegrini, A. D.; Long, J. D. A longitudinal study of bullying, dominance and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*. 2002, 20: 259–280.
- Pocevičienė, R.; Girdvainis, G. Vaikų patyčių prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje sistemos bruožų analizė. *Mokytojų ugdymas*. 2010, 14(1): 156–180.
- Polanin, J.; Espelage, D.; Pigott, T. A Meta-Analysis of School-Based Bullying Prevention Programs' Effects on Bystander Intervention Behavior. *School Psychology Review*. 2012, 41(1): 47–65.
- Povilaitis, R. ir kt. *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: UAB Multiplex, 2007.
- Povilaitis, R.; Valiukevičiūtė, J. *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: UAB Multiplex, 2006.
- Rigby, K.; Smith, P. Is school bullying really on the rise? *Social Psychology Of Education*. 2011, 14(4): 441–455.
- Robichaud, M. G. R. *Vaikas kenčia pažemintimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos, 2007.
- Schnohr, C.; Niclasen, B. V. Bullying among Greenlandic schoolchildren: development since 1994 and relations to health and health behaviour. *International journal of circum-polar health*. 2006, 65(4): 305–312.
- Smith, P.; Smith, C.; Osborn, R.; Samara, M. A Content Analysis of School Anti-Bullying Policies: Progress and Limitations. *Educational Psychology In Practice*. 2008, 24(1): 1–12.
- Smokowski, P. R.; Kopasz, K. H. Bullying in School: An Overview of Types, Effects, family Characteristics, and Intervention Strategies. *Children & School*. 2005, 27(2): 101–110.
- Sruoga, V.; Jakubkaitė, B. *Emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta prieš vaikus*. Vilnius: Dizaino propaganda, 2002.
- Širvinskienė, G.; Žemaitienė, N. Mokinių požiūris į patyčias ir tyčiojantis atliekami vaidmenys. *Visuomenės sveikata*. 2008, 3(42): 25–26.
- Thompson, D. et al. *Bullying. The effective strategies for long-term improvement*. Great Britain Routledge / Falmer, 2002.
- Valeckienė, D. Elektroninių patyčių tarp 5–12 klasių mokinių prevencijos gairės mokykloje: mokinių ir pedagogų požiūris. *Tiltai*. 2011, 56(3): 345–356.
- Valeckienė, Dž. Patyčių tarp bendraamžių prevencijos strategijų mokykloje analizė: užsienio šalių patirtis. *Tiltai*. 2007, 4: 53–65.
- Valickienė-Pilkauskaitė, R. ir kt. Elektroninių patyčių paplitimas tarp Klaipėdos apskrities vyresniųjų klasių mokinių. *Socialinis darbas*. 2009, 8(2): 114–121.
- Žemaitienė, N.; Zaborskis, A. Moksleivių įvardijamos savivudiškų polinkių priežastys. *Psichologija*. 2004, 29: 115–130.

BULLYING PREVENTION AT GYMNASIUMS SEPARATED FROM BASIC SCHOOLS

**Assoc. Prof. Dr. Romas Prakapas
Jolanta Liubeckaitė**

Mykolas Romeris university, Lithuania

Summary

Bullying is an aggressor's behaviour when a person unable to resist is put at constant physical and psychological discomfort. Since this phenomenon is widely spread in different human communities, from pre-school educational institutions to academic communities and working associations, prevention of bullying is an urgent matter as a whole complex of actions seeking to prevent the risk of criminal behaviour and to guarantee a person's psychological and physical security.

The subject of bullying and its prevention has been analysed by Lithuanian and foreign scientists. Although the greatest attention needs to be devoted to studying this phenomenon in the group of younger forms, bullying occurs among senior students as well.

The article deals with the issue of organisation and implementation of bullying prevention in the group of senior students (aged 15–19) at gymnasiums separated from basic schools located in municipality centres. The aim of this article is to reveal the peculiarities of bullying prevention at gymnasiums separated from basic schools. The subject of the research focuses on bullying prevention in gymnasiums separated from basic schools. The article is based on the findings of the empiric research which was carried out in a gymnasium located in the municipality centre in Eastern Lithuania and included 320 students and 23 form masters.

The article outlines the theoretical aspects of the phenomenon in terms of its conception, forms, causes and effects. It presents the situation in bullying prevention in Lithuania and discusses the main programmes implemented as well as the current practice. The article also analyses the main features of bullying prevention in gymnasiums separated from basic schools. Given the specific characteristics of bullying prevention at gymnasiums separated from basic schools, which were determined in the empiric research, the article concludes with the following findings of the empiric research: bullying on public and school transport used by schoolchildren from surrounding villages and small towns is a relevant problem to a gymnasium separated from the basic school located in a municipality centre, whose lower-form gymnasium students feel unsafe on such transport; this in turn is related to the adaptation of the gymnasium first-formers and their integration as full members of the community; rather high level of tolerance towards bullying encourages students to deal with their problems on their own—either by ignoring the occurrence of bullying or by learning to tolerate bullying taking place nearby; students are most impressed by bullying prevention events which are organised using non-traditional education forms; the majority of the adapted preventive programmes implemented on the national scale focus on schools with primary and basic education curricula, which in turn causes certain financial problems to gymnasiums separated from basic schools seeking to implement modified programmes meant for younger pupils due to absence of the target group.

Keywords: *bullying, bullying prevention, gymnasium separated from basic school.*